

Vertybių internalizacijos pokyčiai vyresniame mokykliniame amžiuje

Vanda Aramavičiūtė

Vilniaus universitetas

Straipsnyje atskleidžiami aukštesniųjų klasių mokinių vertybių internalizacijos pokyčiai, įvykę per pastaruosius trejus ketverius metus. Gretinama 1998 metų ir 2001 metų X–XI klasių moksleivių žinomų dvasinių vertybių diapazonas, jų esmės bei prasmės įžvalgos, požiūrių į vertybes palankumas, taip pat emocinių išgyvenimų kryptingumas, parodantis moksleivių sąlytį su tam tikrų rūšių vertybėmis.

Vertybių internalizacijos tyrimo aktualumas. Neabejotina, kad vertybių internalizacija sudaro asmens dvasingumo raiškos ir sklaidos pamatą. Internalizuotos vertybės, funkcionuojančios žmoguje įvairiu pavidalu, ir parodo jo santykių su pasauliu lygmenį, ir determinuoja tolesnę jų raidą. Vertybės – „tai gyvas ir neišsenkantis determinacijų šaltinis, – nurodo personalistas E. Munjė (1996, p. 159). Jos padeda išskirti tai, kas gali būti artima, gimininga ar reikšminga asmenybės būčiai „dvasiniam asmenybės aktyvumui, kylančiam iš jos spontaniškumo, vertybės suteikia konkretų istoriškai sąlygotą turinį ir tikslus“, – teigia mūsų filosofas B. Kuzmickas (1982, p. 76). Todėl ir žmogaus dvasingumo vertė neatsietina nuo dvasinių vertybių internalizavimo lygmens ypatumų. Iš čia kildintina ir svarbiausia auklėjimo paskirtis – ne tik padėti auklėtiniui atrasti vertybes, bet ir jas internalizuoti: pažinti, pripažinti, įprasminti, išgyventi, apsispręsti jų siekti ir pagaliau jas įkūnyti konkrečiais veiksmais

savo gyvenime. Pasak šiuolaikinio italų filosofo ir psichologo G. Colombero, pirmiausiai padėti vertybes priimti viduje, „intymiausia me sielos kampelyje, kaip tik ten, kur gimsta, formuojasi ir gyvena sąžinė“ (2001, p. 106).

Taigi vertybių internalizacija – labai svarbus ir sudėtingas procesas, ne vien paprastas vertybių perėmimas, bet ir jų pavertimas dominuojančiais santykių bei elgesio motyvais. O tai rodo, kad vertybių internalizacija turi ir sudėtingą sandarą, susiejančią kognityvius (pažintinius-prasminius), emocinius ir elgesio bei valios) komponentus. Kiekvienas savaip perteikia vertybių internalizacijos vyksmą: pirmasis komponentas – vertybių esmės bei prasmės pažinimą ir pripažinimą, antrasis – prasmingo sąlyčio su vertybe išgyvenimą, trečiasis vertybių siekimą ir praktinį jų realizavimą.

Antra vertus, nors kiekvienu amžiaus tarpsniu individui internalizuojant vertybes dalyvauja visi trys minėti komponentai, bet jų statusas

šiam procese skiriasi. Kitaip sakant, ilgai nui keičiasi jų reikšmingumo centrai. Tyrinėtojų (I. Kono, H. Hubert, K. Stieger ir kt.) nuomone, nuo vienerių iki septynerių metų centre atsiduria elgesio (arba funkciniai) veiksniai, nuo 7 iki 14 metų – emociniai, nuo 14 iki 21 metų – pažintiniai. Vadinasi, tik paauglystėje ir ankstyvoje jaunystėje individas gali giliau įsisąmoninti vertybes, t. y. pasiekti įsisąmonintos vertybių internalizacijos lygį, sietiną su vertybių esmės suvokimu ir įprasminimu. Mat suvokta ir įprasminta vertybė gali virsti iš išorės normatyvo į vidaus stimulą, iš vidaus reguliuojantį žmogaus elgesį. Paprastai šitokio virsmo galimybė jaunystėje dažniausiai aiškinama pastarojo amžiaus asmens jautrumu ir imlumumu dvasinių vertybių, idealybės siekimu, taip pat didesniu laisvos ir autentiškos saviraiškos poreikiu. Šalia to pripažįstama, kad įsisąmoninta vertybių internalizacija yra susijusi ir su išgyvenimais, kylančiais asmeniui ir padedančiais jam giliau suvokti vertybių prasmę ir geriau ją išreikšti, ir sustiprinti praktinio vertybių įkūnijimo impulsą. Žodžiu, išgyvenimams teikiama ne vien vertinimo, orientacijos ar tarpininkavimo funkcija, jie laikomi ir motyvaciniu veiksmiu. Kaip pabrėžia anglų sociologas ir pedagogas A. Giddensas, emocinė būseną laikytina pamatine motyvacija, apimančia „nesąmoningas afekto formas bei sąmoningai patiriamas kančias ar paskatas“ (2000, p. 87).

Prie argumentų, pagrindžiančių vertybių internalizacijos aktualumą vyresniame mokykliniame amžiuje, visų pirma priskirtina neigiamą dvasinės krizės įtaka šių laikų žmogui. Taip pat pastebima įvairių jaunimo grupių tradicinių vertybių kaita ar net jų pavertimas anti-vertybėmis. Kartu akivaizdi konkrečių tyrimų apie dabartinių moksleivių vertybinę orientaci-

ją, ypač besimokančių aukštesnėse klasėse, stoka, nes dažniau tiriama paaugliai nei vyresnieji moksleiviai.

Turint visa tai galvoje, **tyrimo objektu** pasirinkta aukštesnių klasių mokinių dvasinių vertybių internalizacijos ypatumai ir jų kaitos tendencijos.

Tyrimo tikslas – atskleisti šių mokinių dvasinio tapimo bruožus ir juos nulemiančius veiksmus.

Pagrindinis **šio straipsnio tikslas** – išryškinti dešimtų vienuoliktų klasių moksleivių, lankusių mokyklą 1998 metais ir 2001 metais, vertybių internalizacijos pokyčius kognityviu aspektu.

Tyrimo metodai: M. Rokeacho vertybinių orientacijų metodika, savybių ir elgesio aprašai, B. Dodonovo emocijų išgyvenimų ir nebaigtų sakinių testai. Iš viso buvo ištirta 477 dešimtų vienuoliktų klasių miesto moksleiviai, besimokantys Vilniaus ir Klaipėdos mokyklose. Iš jų 220 mokėsi 1998 metais ir 257 moksleiviai – 2001 metais.

Mokinių vertybių internalizacijos kaitos tyrimo rezultatai

1. *Dvasinių vertybių diapazono pokyčiai.* Nagrinėjant vyresniųjų moksleivių vertybių internalizaciją kognityviu lygmeniu, visų pirma norėta susidaryti vaizdą apie jų žinomų dvasinių vertybių apimtį. Siekiant šio tikslo tiriamaieji buvo paprašyti apibūdinti dvasingą žmogų: ant nupieštos saulės spindulių užrašyti tas savybes, kurios, jų manymu, daugiausia perteikia dvasingo žmogaus bruožus. Mokinių savybių, rodančių tam tikrą asmenybės dvasinių vertybių įsitvirtinimą, vertinimo kriterijus – diapazono platumas: para-

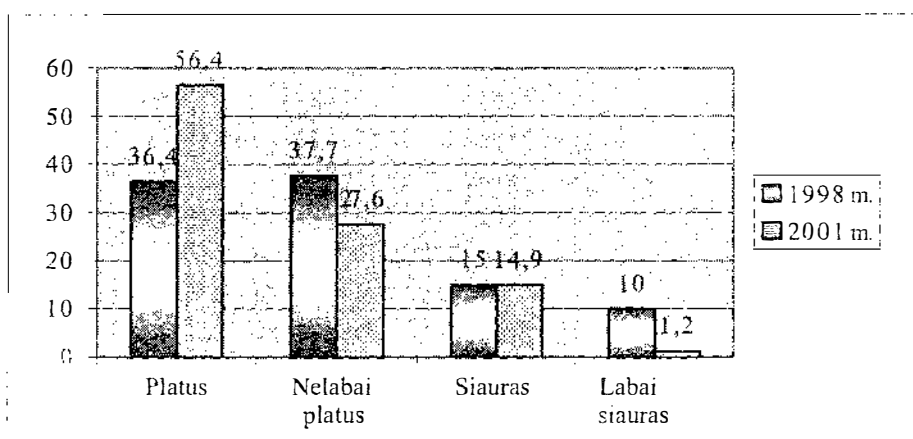
šydavo nemažai savybių (12–10) – platus; mažiau (9–7) – nelabai platus, nedaug (6–4) – siauras ir tik vieną kitą (3–1) – labai siauras. Sugretinus šiuo aspektu moksleivius, ištirtus 1998 metais ir 2001 metais, gauti tokie rezultatai (1 pav.).

Lyginamosios analizės duomenys rodo, kad per trečdalį 1998-aisiais tirtų moksleivių turėjo platų vertybių diapazoną, beveik tiek pat – nelabai platų, apie šestadalį – siaurą ir apie dešimtadalį – labai siaurą. Vadinasi, daugiau kaip pusės tiriamųjų dvasinių vertybių diapazonas buvo gana problemiškas: nepakankamai platus, siauras ir net labai siauras. Praėjus trejiems metams, šių klasių mokinių dvasinių vertybių diapazonas šiek tiek pakito. Esminis skirtumas tas ($\chi^2 \approx 31,596$, $p < 0,000$), kad padaugėjo (20%) mokinių, turinčių platų vertybių diapazoną, ir sumažėjo nelabai plataus (9,9%) ir labai siauro (8,8%) vertybių diapazono moksleivių. Tai leidžia manyti, kad 2001 m. tirti mokiniai žinojo daugiau dvasinių savybių nei jų bendraamžiai, kurie mokėsi 1998 metais.

Be abejo, tai pozityvus pokytis. Bet vien to nepakanka, norint tiksliau apibrėžti vertybių in-

ternalizacijos kognityvaus lygmens kaitą. Ne mažiau svarbu žinoti, kurioms vertybėms šio anžiaus moksleiviai linksta atiduoti pirmenybę. Todėl tyrimo metu pasidomėta, kurias savybes, būdingas dvasingam žmogui, tirtų klasių mokiniai labiau pripažįsta ir kurias – mažiau. Kartu norėta išsiaiškinti, ar per trejus metus pakito minėtų klasių mokinių dvasingo žmogaus vaizdinys (2 pav.).

Sugretinus duomenis šiuo aspektu, aiškiai matyti, kad vyresnieji moksleiviai, apibūdinami dvasingą žmogų, pirmenybę teikia dorinėms savybėms (net daugiau kaip pusė moksleivių įvardijo šias savybes). Akivaizdi ir kita tendencija – dvasingam žmogui priskirti įvairias savybes, t. y. ne vien dorines, bet ir religines, estetines, pažintines, socialines. Ir tik mažuma tirtų moksleivių prioritetą teikė vien religinėms arba religinėms ir dorinėms, taip pat dvasiniu atžvilgiu neutralioms savybėms, mokslinėje literatūroje neretai vadinamoms dinamiskomis (susijusiomis su valia). Vadinasi, pirmenybės dorai skyrimo tendencija, kilusi iš antikos laikų, tebėra gyva ir tarp šiuolaikinių moksleivių. Kalbant šių laikų etiką Č. Kalendos, E. Krakausko, J. L. Navicko, V. Žemai-

1 pav. X–XI klasių mokinių žinomų dvasinių vertybių diapazono pokyčiai

čio ir kt. žodžiais, dorą moksleiviai taip pat linkę laikyti esminiu dvasingumo elementu, branduoliu, pagrindu ar šaltiniu. Skirtumas tik tas ($\chi^2 \approx 10,045$, $p < 0,040$), kad 2001 metų moksleivių ši tendencija dar kiek ryškiau išreikšta. Kita vertus, jie mažiau pripažįsta religines, religines ir dorines, paimtas kartu, bei neutralias savybes.

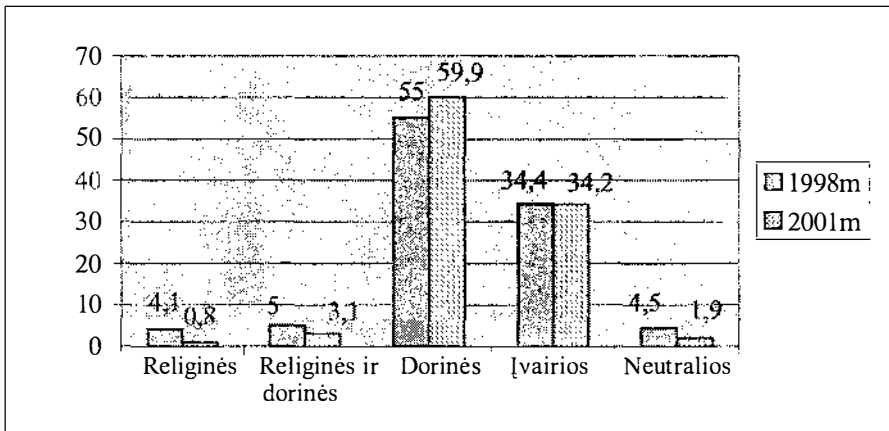
2. Požiūrių į vertybes kaitos tendencijos.

Auklėjamoju atžvilgiu svarbu nustatyti ne tik kurioms vertybių grupėms moksleiviai linkę skirti prioritetą, bet ir kaip jie vertina bei pripažįsta pavienes vertybes, įeinančias į auklėjimo turinį. Palankus (teigiamas) požiūris į vertybes – vienas iš reikšmingų asmenybės internalizacijos rodiklių, apibūdinančių vertybės funkcionavimą asmenybės lygmeniu. Kaip asmenybės pažintinio-emocinio santykio su pasauliu išraiška, jis turi didelę reikšmę dvasiniam jos tapsmui. Antra vertus, požiūrio įtaka asmens dvasingumui priklauso ne vien nuo to, kiek pripažįstama konkreti vertybė, bet ir kuo grindžiama bei motyvuojama jos svarba. Tiriant pasirinktų klasių mokinių požiūrį į vertybes, atsižvelgta į šiuos abu aspektus: 1) kai kurių vertybių svarbumo pripažinimo laipsnį; 2) šių vertybių svarbumo įprasminimo pobūdį.

Vertybių svarbumo pripažinimo pokyčiai.

Šiuo tikslu pritaikius M. Rokeacho metodiką tirti mokiniai turėjo suranguoti 18 terminalių vertybių (vadinamų galutinėmis, aukštesnėmis ar vertybėmis tikslais) ir 18 instrumentinių (padedančių jas įgyvendinti). Skirdami vertybei tam tikrą vietą, arba rangą, moksleiviai išreiškė jos svarbumo pripažinimą, o per tai – ir savo požiūrį į vertybę. Manoma, kad 1–2 vietos (arba labai aukšto rango) skyrimas – tai labai didelis vertybės pripažinimas (1), rodantis labai palankų (teigiamą) požiūrį į ją: 3–4 vietos (aukšto rango) – didelis (2), 5–6 vietos (vidutinio rango) – daugiau didelis nei nelabai didelis (3), 7–12 vietos (nelabai aukšto rango) – nelabai didelis (4), 13–14 vietos (daugiau žemo nei nelabai aukšto rango) – labiau mažas nei nelabai didelis (5), 15–16 vietos (žemo rango) – mažas (6) ir 17–18 vietos (labai žemo rango) – labai mažas (7).

Šitai padėjo išsiaiškinti, kurios terminalios ir instrumentinės vertybės šių klasių mokiniams yra pačios reikšmingiausios, kurios mažai reikšmingos ar net visai nereikšmingos. Drauge nustatyta, kiek per trejus metus paki-

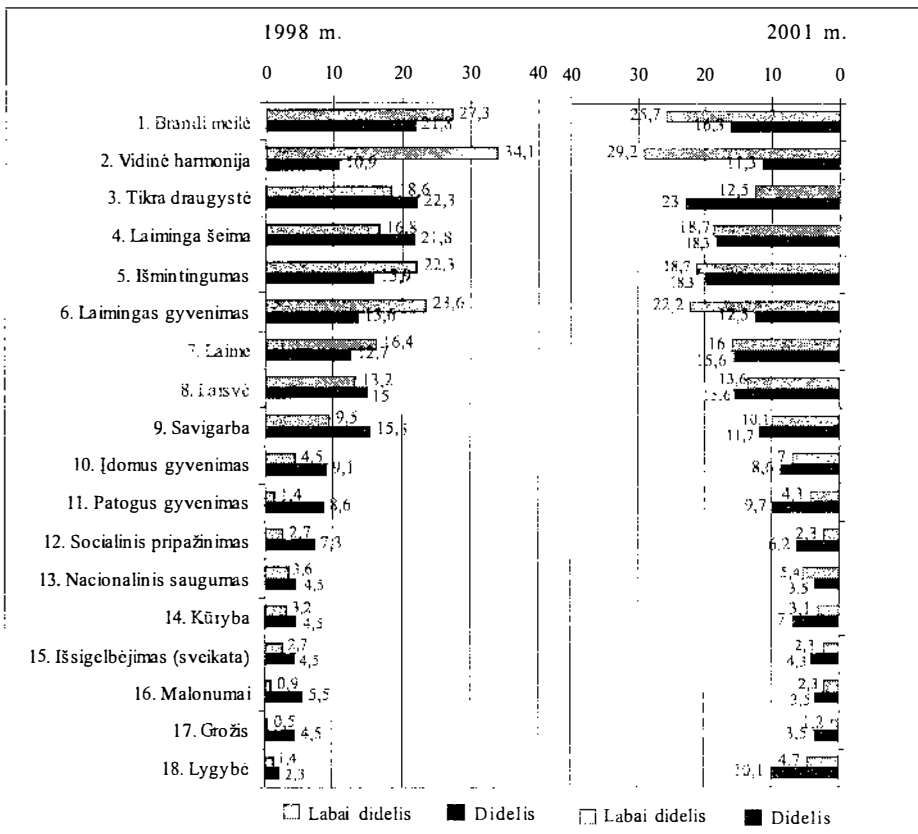
2 pav. Kokioms vertybėms teikia prioritetą X–XI klasių moksleiviai apibūdinami dvasingą žmogų

to vyresniųjų moksleivių požiūris į šias vertybes. Tai itin aiškiai parodė 1998 metais ir 2001 metais tirtų vyresniųjų moksleivių terminalių vertybių sugretinimas pagal labai didelį ir didelį vertybių svarbumo pripažinimą kaip labai palankaus ir palankaus požiūrio į jas išraišką (3 pav.).

Gauti duomenys rodo, kad apie pusę (49,1%) 1998 metais tirtų vyresniųjų moksleivių svarbiausiomis terminaliomis vertybėmis laiko brandžią meilę, mažiau nei pusę (45,0%) – vidinę harmoniją, per trečdalį (40,9%–37,2%) – tikrą draugystę, laimingą šeimą, išmintingumą, laimingą gyvenimą, apie ketvirtadalį (29,10–25,0%) – laimę, laisvę ir savigarbą. Lygina-

moji duomenų analizė taip pat leidžia spręsti, kurių terminalių vertybių moksleiviai nelinekų laikyti reikšmingomis. Tarp tokių vertybių yra lygybė, grožis, kūryba, nacionalinis saugumas. Pabrėžiama, kad net per trečdalį tirtų moksleivių nacionalinį saugumą ir kūrybą priskyrė prie nereikšmingų vertybių ir daugiau kaip ketvirtadalis – lygybę ir grožį. Tai rodo, kad šiems vyresniųjų klasių mokiniams tautos laisvė ir nepriklausomybė, taika ir lygiateisiškumas, taip pat turėti naujų bei originalių idėjų yra menkaverčiai dalykai. Kita vertus, šios vertybės beveik prilyginamos hedonistinėms, pragmatinėms – malonumams, patogiam gyvenimui.

Taigi vyresniųjų moksleivių terminalių vertybių pasiskirstymas pagal rangą rodo, kad jų

3 pav. Tirtų vyresniųjų klasių mokinių terminalių vertybių svarbumo pripažinimo pokyčiai

hierarchijos viršūnėje yra brandi meilė ir vidinė harmonija. Tai teigiamas reiškinys, nes šios abi vertybės sudaro žmogaus dvasingumo branduolį. Psichologų (A. Antonovskio, G. Butkienės, A. Kepalaitės, C. Rogerso, J. Pikūno ir kt.) nuomone, žmogaus vidinė darna, arba harmonija, lemia asmenybės tapsmą. Kylanči iš asmens gebėjimo visiškai save išreikšti ir giliai pajauti kultūrinės ir dvasinės vertybes, ji padaro žmogų ne tik atviresnį naujiems potyriams, bet ir laimingesnį, lengviau pritaikantį konkrečioje aplinkoje, išvengiantį konfliktų. Todėl vidinė darna įvardijama kaip globali asmenybės orientacija, turinti ryškų prasmingumo jausmą.

Natūralu, kad aukštas abiejų vertybių rangas artimas tikros draugystės, išmintingumo, laimingos šeimos ir laimingo gyvenimo prasmės pripažinimui, o iš dalies ir laimės, laisvės bei savigarbos reikšmės suvokimui. Tai rodo, kad vyresnieji moksleiviai brandžią meilę ir vidinę harmoniją sieja su vertybėmis, kurios padeda pasiekti gyvenimo gerovę bei visovę. Žinoma, šiuo kontekstu nelengva tiksliau diferencijuoti prasmines tirtų moksleivių išvalgas, padedančias nustatyti, kas čia labiau turima galvoje: asmeninė ar kitų žmonių gerovė. Remiantis A. Anzenbacheriu, išskiriančiu tam tikras prasmines pakopas, didelis meilės, draugystės, šeimos, lygybės pripažinimas gali rodyti orientaciją į kitų gerovę. Vidinės harmonijos, išmintingumo, laimingo gyvenimo, laisvės, savigarbos – orientaciją į savo nuosavą tobulumą.

Tačiau pripažinus tirtų klasių mokinių orientaciją į save ir kitus, kartu kyla klausimas, ar pemelyg menkas kūrybos, grožio, lygybės, nacionalinio saugumo pripažinimas nesusilpnino

jų nuostatos patiems tobulėti, o ypač siekti moralinio tobulumo ir drauge rūpintis kitų gerove. Šių prasminių išvalgų siaurėjimas savo ruožtu plėstų tiesioginio ir netiesioginio hedonizmo ribas. Kiekvienas hedonizmas, – akcentuoja A. Anzenbacheris, – žemina žmogų, nes jis žmogaus prasmę bando įkurdinti ne žmogui būdingoje srityje, bet ikižmogiškoje, gamtos srityje, kur būties prasmė grindžiama tik natūraliais instinktais, impulsais ar savimeile.

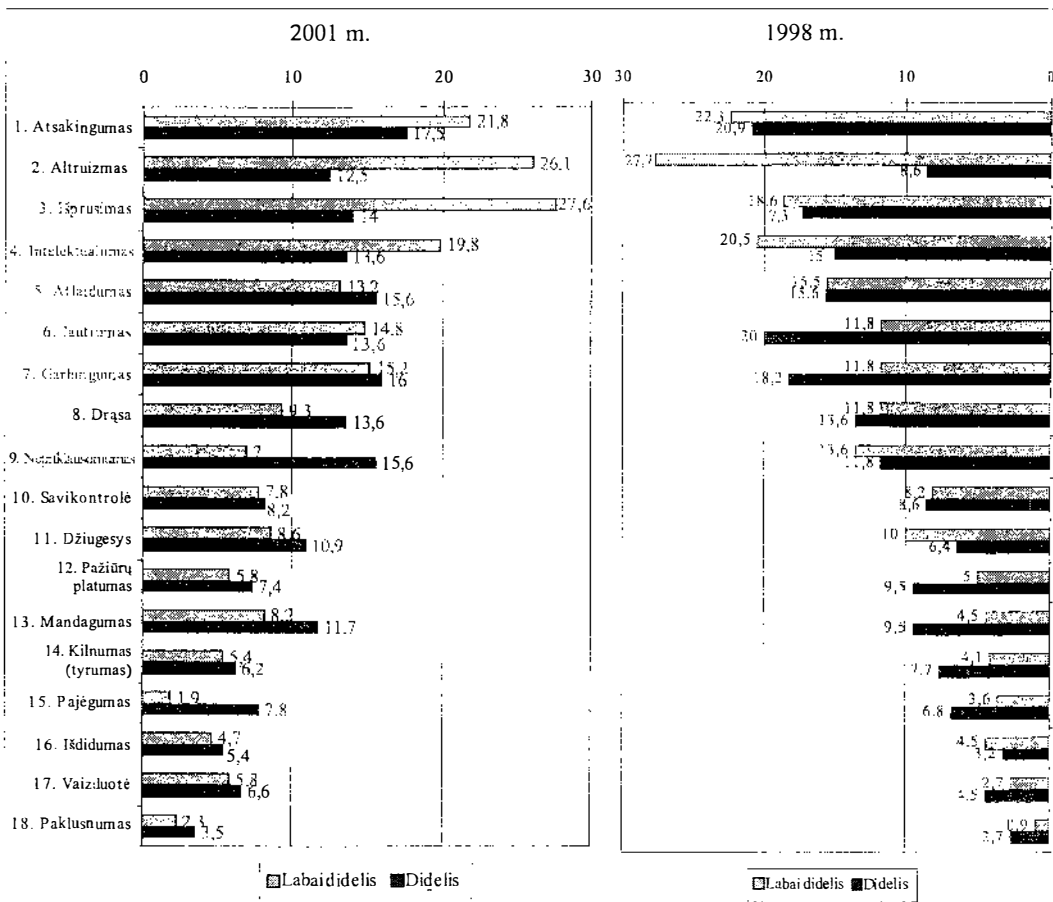
Palyginus šiuos duomenis su 2001 metais gautais tyrimo rezultatais, ryškesnių skirtumų nefiksuota. Vadinasi, X–XI klasių mokinių požiūris į terminalias vertybes išliko beveik stabilus. Tiesa, pastebėti mokinių vertinimų svyravimai, lyg ir rodantys kai kurių vertybių svarbumo pripažinimo silpnėjimą arba, atvirkščiai, jo augimą. Tačiau dauguma jų nėra statistiškai reikšmingi. Todėl juos galima įvardyti kaip tam tikrą mokinių nuomonių judėjimą terminalių vertybių hierarchijos skalėje, bet kol kas neleidžiantį daryti griežtesnių išvadų apie jų svarbumo pripažinimo kaitos kryptį. Kita vertus, teoriniu ir praktiniu aspektu pravartu atkreipti dėmesį į tas vertybes, kurių 2001 metų mokinių vertinimų skirtumai yra ryškesni. Į tokių vertybių terpę visų pirma patenka: lygybė ($\chi^2 \approx 29,427$, $p < 0,000$), grožis ($\chi^2 \approx 20,594$, $p < 0,008$), išsigelbėjimas ($\chi^2 \approx 18,463$, $p < 0,018$), išmintingumas ($\chi^2 \approx 16,368$, $p < 0,037$), kūryba ($\chi^2 \approx 15,415$, $p < 0,052$), nacionalinis saugumas ($\chi^2 \approx 15,160$, $p < 0,56$), socialinis pripažinimas ($\chi^2 \approx 14,508$, $p < 0,070$) ir tikra draugystė ($\chi^2 \approx 14,357$, $p < 0,073$). Akivaizdu, kad iš šių vertybių išsiskiria lygybė, kurios koreliacijos koeficientas patvirtina, jog 2001 m. tirtiems X–XI klasių mokiniams ji turi aukštesnį statusą.

Išnagrinėjus instrumentinių vertybių pasiskirstymą pagal svarbumo pripažinimo kriterijų tyrimo duomenis, išryškėjo akivaizdijų hierarchija, kuri per trejus metus taip pat mažai kito (4 pav.).

Kaip matyti, svarbiausia instrumentinė vertybė 1998 metų tiriamiesiems buvo atsakingumas (mažiau nei pusė jų pripažino). Svarbios vertybės – altruizmas, išprusimas, intelektualumas (daugiau nei trečdaliui moksleivių). Mažiau svarbios – atlaidumas, jautrumas, garbingumas (trečdaliui tiriamųjų). Dar mažiau svarbios – nepriklausomumas ir drąsa

(ketvirtadalis tirtų moksleivių taip manė). Mažai svarbios – savikontrolė, pažiūrų platumas, mandagumas, kilnumas, pajėgumas (tik šeštadalis–aštuntadalis moksleivių išvelgė jų svarbumą) ir beveik nesvarbios – vaizduotė, o ypač išdidumas ir paklusnumas (daugelis tirtų moksleivių nelaikė jų svarbiomis).

Taigi tirti 1998 metais moksleiviai išvelgė daugelio instrumentinių vertybių svarbą. Tačiau per menkas kai kurių vertybių pripažinimas gali tapti realia kliūtimi praktiškai įgyvendinti terminalias vertybes. Pirmiausiai – nepakankamas vaizduotės, išdidumo ir pajėgumo įvertinimas gali slo-

4 pav. X–XI klasių mokinių instrumentinių vertybių svarbumo pripažinimo pokyčiai

pinti ir taip jau silpną polinkį į kūrybą. Per mažas kilnumo, mandagumo, pažiūrų platumo ir savikontrolės pripažinimas – turėtineigiamą įtaką žmonių santykių darnai, o kartu išsiskleisti brandžiai meilei ir tikrai draugystei. Paklusnumo atmetimas – prarasti galimybę ir transcenduoti į platesnę prasmę ir kt.

Palyginus 2001 metais tirtų mokinių požiūrį į tas pačias instrumentines vertybes, ryškesnių pokyčių rasta nedaug. Ir dėl terminalių, ir dėl instrumentinių vertybių užfiksuoti kai kurie tiriamųjų nuomonės svyravimai. Išanalizavus konkrečius lyginamuosius duomenis, parodančius ne vien labai aukštą ir aukštą vertybės pripažinimą, aiškiai matyti, jog šie svyravimai labiau susiję su mokinių požiūriu į vaizduotę ($\chi^2 \approx 20,833$, $p < 0,001$), išprusimą ($\chi^2 \approx 20,239$, $p < 0,009$), nepriklausomumą ($\chi^2 \approx 21,185$, $p < 0,007$) ir jautrumą ($\chi^2 \approx 16,793$, $p < 0,032$). O tai leidžia manyti, kad tarp 2001 metų tiriamųjų esama šiek tiek daugiau pripažįstančių išprusimo ir vaizduotės vertę ir mažiau išvelgiančių jautrumo ir nepriklausomumo reikšmę. Antra vertus, matomi ir kurie ne kurie pajėgumo ($\chi^2 \approx 17,207$, $p < 0,028$), drąsos ($\chi^2 \approx 16,793$, $p < 0,032$), išdidumo ($\chi^2 \approx 15,311$, $p < 0,053$), linksmumo ($\chi^2 \approx 15,073$, $p < 0,058$), intelektualumo ($\chi^2 \approx 14,416$, $p < 0,072$), mandagumo ($\chi^2 \approx 14,193$, $p < 0,077$) svarbumo pripažinimo svyravimai, jie ilgainiui gali sustiprėti ir sudaryti galimybę atsirasti naujoms – teigiamoms ar neigiamoms – dvasinės raidos tendencijoms vyresniame mokykliniame amžiuje. Dėl to ir ne itin ryškūs mokinių požiūrio į pavienes vertybes pokyčiai neturėtų silpninti edukologijos teoretikų ir praktikų dėmesio, bet tapti nuolatinio tyrimo objektu.

Vertybių prasmės suvokimo pokyčiai.

Tyrimo metu siekta ne tik nustatyti, kurias vertybes moksleiviai labiau pripažįsta, bet ir kaip jie suvokia šių vertybių prasmę, t. y. kuo motyvuoja jų svarbumo pripažinimą. Kaip ko nors svarbaus ar vertingo individui suvokimas ir išgyvenimas, prasmė glaudžiai siejasi ir su vertybių praktiniu realizavimu. Prasmės troškimas būdingas kiekvienam žmogui, jis dažnai įvardijamas kaip pagrindinis jo polinkis, veiksmų stimulus, džiaugsmo šaltinis. Pasak prancūzų egzistencialisto M. Merleau-Ponty, tarp jėgų, iš esmės nulemiančių žmogaus elgesį, yra prasmė kaip vidinis jo santykis. Dėl to žmogaus gebėjimas suvokti gyvenimo ar kultūros reiškinių prasmes net tapatinamas su dvasingumu.

Vertinimo kriterijumi pasirinktas vertybių prasmės suvokimo gilumas. Kai tiriamasis, apibūdinamas tos ar kitos vertybės prasmę, orientuodavosi į kito asmens ir savo dvasinę gerovę, kurios siekti padeda konkreti vertybė, prasmės suvokimas laikytas labai giliu (5); į savo asmeninę gerovę, padedančią individui labiau save pažinti, išsiskleisti bei save išreikšti ir taip tapti brandesne asmenybe – giliu (4); į asmeninę gerovę, suteikiant jai hedonistinę, pragmatinę ir utilitarią prasmę – nelabai giliu (3); tik konstatuodavo tos ar kitos vertybės svarbą arba nevisiškai ją atskleidavo – negiliu (2); nieko nepasakydavo apie vertybės svarbumą arba ją klaidingai interpretuodavo – labai negiliu arba klaidingu (1).

Naudojant M. Rokeacho tyrimo metodiką, bandyta nustatyti, kaip vyresnieji moksleiviai suvokia terminalių ir instrumentinių vertybių prasmę. Dėl to tiriamųjų buvo prašoma paaiškinti, kodėl vienas grupės vertybes jie laiko svarbiausiomis, o kitas – nesvarbiausiomis (po

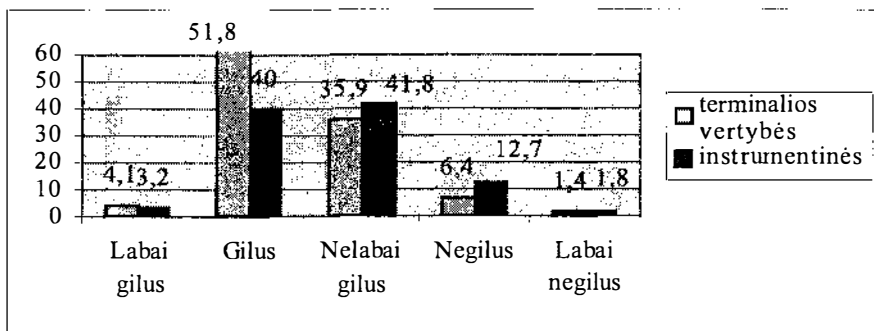
6 vertybes iš kiekvienos grupės). Išanalizavus moksleivių atsakymus, gauti šie duomenys (5 pav).

Taigi akivaizdu, kad 1998 metais tirti vyresnieji moksleiviai giliau suvokė terminalių vertybių prasmę nei instrumentinių. Tačiau apibūdinami abiejų grupių vertybių reikšmę jie daugiausia orientavosi į asmeninę gerovę, t.y. manė, kad ta ar kita vertybė padeda asmeniui tapti brandesne, dariesne asmenybe. Kaip pasakytų dvasinio gyvenimo tyrinėtojai R. Macauley ir J. Barrs, orientavosi į tai, kas leidžia teigti savąjį „aš“. Be abejo, savojo „aš“ teigimas yra reikšmingas dvasinio gyvenimo principas. Bet norint būti dvasingam, vien jo nepakanka. Čia vienodai svarbu pabrėžti abu principus, – teigia minėti autoriai: „viena vertus, pagrindą tinkamai rūpintis savo pačių gyvenimu, kita vertus, būtinumą pamatyti kitų poreikius ir jais pasirūpinti“ (R. Macauley, J. Bars, 2000, p. 101). Tačiau tik 3–4 proc. vyresniųjų moksleivių išvėlgė šių abiejų principų vienovės svarbą.

Be to, per trečdalis šių moksleivių minėtoms vertybėms (35,9 proc. – terminalios ir 41,8 proc. – instrumentinėms) teikė tik hedonistinę prasmę (man patinka, man bus links-

miau, maloniau ar įdomiau), pragmatinę ir utilitarią reikšmę (man bus lengviau, patogiau ir pan.). Remiantis minėto vokiečių filosofo A. Anzenbacherio požiūriu į prasmę, kaip asmens orientaciją į tikslą, daugiau kaip trečdalis moksleivių vertybių prasmę matė gamtinėje, arba ikimoralinėje, srityje. Tuo tarpu į humanizmą, arba moralumą, skatinantį asmenį moraliai tobulėti ir siekti kitų gerovės, orientavosi labai mažai moksleivių. „Kol mūsų motyvacija išlieka tik hedonistinė, kol mes vaikomės tik savo subjektyvios naudos ir klausome vien hipotetinio imperatyvo, tol mes nepasiekiamo laimės ir prasmės“, – įspėja A. Anzenbacheris (1995, p. 154). Jis skiria ir prasmės tranzityvumą, arba tikėjimą, nukeliantį moralumą į (dieviškos) transcendencijos horizontą. Ši prasmės pakopa nepanaikina savarankiškos moralumo reikšmės, o tik padeda jai įgyti aukštesnę prasmę. Šios prasmės užuomazgų rodo esant vyresniųjų moksleivių požiūris į atlaidumo ir paklusnumo svarbą, kaip būtinas moralumo ir šventumo dimensijas.

Tačiau tyrimo metu nustatyta buvus moksleivių, kurių vertybių prasmės išvėlgumas neatitinka nė vienos prasmės pakopos. Tai pasakytina

5 pav. 1998 metais tirtų X–XI klasių mokinių terminalių ir instrumentinių vertybių prasmės suvokimas

apie tuos X–XI klasių moksleivius, kurie negalėjo paaiškinti vertybių prasmės: 7,8 proc. – terminaliųjų ir 14,5 proc. – instrumentinių.

Pasirodo, kad panaši vertybių prasmės suvokimo tendencija išliko ir po trejų metų: X–XI klasių moksleiviai giliau suvokia terminaliųjų nei instrumentinių vertybių svarbą (6 pav.). Kartu nustatytas tam tikras skirtumas, nes 2001 metais tirti moksleiviai prasčiau suvokė šių vertybių prasmę. Akivaizdu, kad sustiprėjo hedonistinė, pragmatinė bei utilitarinė vyresniųjų moksleivių orientacija. Tuo tarpu orientacija į vertybes kaip į prasmingą saviaktualizacijos bei saviraidos šaltinį, gerokai susilpnėjo. Be to, šie pokyčiai nustatyti tiek įprasminant terminalias ($\chi^2 \approx 20,853$, $p < 0,001$), tiek instrumentines vertybes ($\chi^2 \approx 21,671$, $p < 0,001$). Tai rodo, kad į šias vertybes vis labiau žvelgiama kaip į hedonizmo ir pragmatizmo instrumentą, o ne į savojo „aš“ prasmingo teigimo ir brandinimo šaltinį.

Išvados

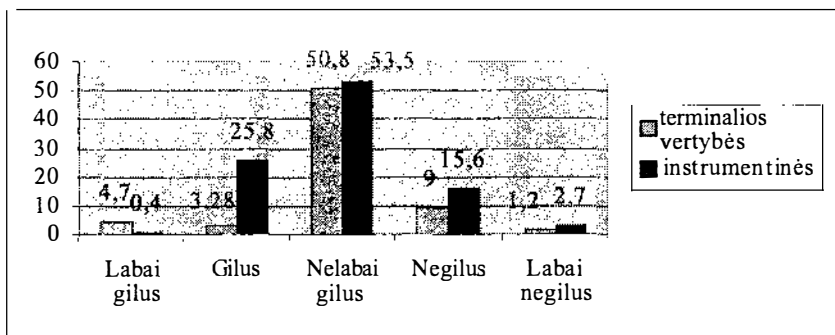
1. Dvasinių vertybių internalizacijos aktualumas vyresniame mokykliniame amžiuje ne mažėja, bet stiprėja.

2. Dabartiniai moksleiviai žino daugiau dvasinių vertybių nei jų ankstesni bendraamžiai. Tačiau požiūris į šias vertybes nėra labiau pozityvus, o tik mažiau pastovus, svyruojantis, rodo kintamą vertybių svarbumo pripažinimą.

3. Nors daugumos X–XI klasių mokinių požiūrių į vertybes svyravimai nėra statistiškai reikšmingi, bet jie nerodo ir apčiuopiamesnių teigiamų poslinkių. Šiek tiek reikšmingesni teigiami požiūrių pokyčiai nustatyti kai kurių socialinių ir pažintinių vertybių svarbumo pripažinimo atžvilgiu (lygybės, išprusimo, intelektualumo ir kt.).

4. Prastėja vertybių prasmės suvokimo lygis, rodantis stiprėjančias vyresniųjų moksleivių hedonistines, pragmatines ir utilitarines vertybių prasmines išvalgas. Šiuolaikiniams moksleiviams vis labiau vertinga gali tapti tai, kas asmeniškai malonu ir naudinga, bet nėra reikšminga dvasiniam gyvenimui.

5. Tačiau vien racionalus vertybių svarbumo pripažinimas ir įprasminimas dar nevisiškai atskleidžia tikrąją požiūrio esmę, kartu ir vertybių internalizacijos kognityvų lygmenį. Tam reikia atsižvelgti ir į moksleivių emocinių išgyvenimų kryptingumą bei prasmingumą kaip tolesnio tyrimo objektą.

6 pav. 2001 m. X–XI klasių mokinių terminaliųjų ir instrumentinių vertybių prasmės suvokimas

LITERATŪRA

1. Anzenbacher A. Etikos įvadas // Aidai. 1995.
2. Bitinas B. Ugdymo filosofija. Vilnius: Enciklopedija, 2000.
3. Colombero G. Vidinio išgijimo kelias // Katalikų pasaulis. 2001.
4. Giddens G. Modernybė ir asmens tapatumas. Vilnius, 2000.
5. Gray J. Vaikai kilę iš dangaus. Vilnius: Alma littera, 2001.
6. Kuzmickas B. Dorovinės vertybės ir žmogus // Etikos etiudai. 6. Vilnius: Mintis, 1992.
7. Macaulay R., Barrs J. Būti žmogumi. Dvasinio gyvenimo prigimtis, Šiauliai: Nova vita, 2000.
8. Merleau-Ponty. The Structure of Behavior. Beacon Press Boston, 1969.
9. Munje E. Personalizmas. Vilnius: Pradai, 1996.
10. Rokeach M. Understanding Human Values. London, 1979.
11. Rupnik M. Perėjimo kultūra // Katalikų pasaulis. 2001.

CHANGEMENTS DE L'INTERNALISATION DES VALEURS DES ÉLÈVES DE L'ÂGE AÎNÉ

Vanda Aramavičiūtė

Résumé

Dans cet article on analyse des changements de l'internalisation des valeurs des élèves de l'âge aîné. On compare des changements du niveau cognitif de l'internalisation des valeurs des élèves qui suivaient les cours de la dixième et onzième en 1998 et 2001. En s'appuyant sur ses données des recherches scientifiques

d'abord on présente les changements passés dans le diapason des valeurs spirituelles de ces élèves. Ensuite on montre combien on a changé leur point de vue sur les valeurs morales, esthétiques, religieuses, sociales et d'autres. On donne aussi les changements de la motivation du sens de ces valeurs.

Gauta 2001 10 03

Priimta 2001 12 25